

ARCHITECTURAL ELEMENTS OF THE WOODEN HOUSES FROM THE LATEST PERIOD OF OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

Wooden Turkish House has an explicit nature possessing determinant factors to its period of construction and location, besides several specific characteristics. Istanbul, as the last Ottoman capital, was a city with strong interactions with a range of residents including rich people, ambassadors, foreigners and diversified groups of people. With the effect of these pluralist features, the richness of timber architecture examples of Istanbul is a well-established and generally accepted statement. As a matter of the fact, at the beginning of the 20th century the variety of the styles on wooden architecture was even more than Vienna and Paris. Usage of timber as a material for the housing in Istanbul was a passionate standpoint especially until 19th century. Today, only few houses from 18th century are still standing and most of the existing timber buildings are from after 19th century. Among houses from the last period of Ottomans, the number of the authentic examples still remained is an important quantity conveying sufficient information on the characteristics of this period to the present.

Son Dönem Osmanlı Konutlarında Mimari Elemanlar

 FEYZA YAĞCI*

1. Giriş

Ahşap Türk Evi kendine has pek çok karakteristik özellik taşımakla birlikte, ait olduğu döneme ve bölgeye dair belirleyici bir takım unsurlar da barındırır. İstanbul, son Osmanlı başkenti olarak zenginlerin, elçilerin, yabancıların, farklı grupların bir arada yaşadığı ve etkileşimin yüksek olduğu bir kentti. Bu çoğulcu özelliklerin de etkisiyle, kent ahşap mimari örnekleri bakımından oldukça zengindir. Hatta 20. yüzyıl başında ahşapta görülen üslup çeşitliliği Viyana ve Paris'tekinden bile fazladır (Kuban, 2008). Osmanlı döneminde kentlerde bulunan konutlarda malzeme olarak ahşap kullanımı özellikle 19. yüzyıl sonuna kadar çok yoğundur. Günümüzde mevcut ahşap yapıların yalnızca çok küçük bir kısmı 18. yüzyıl, çoğunlu-

Ahşap Türk Evi kendine has pek çok karakteristik özellik taşımakla birlikte, ait olduğu döneme ve bölgeye dair belirleyici bir takım unsurlar da barındırır.

ğu ise 19. yüzyıl ve sonrasına aittir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde inşa edilen evlerden özgünlüğünü koruyan örnek sayısı hâlâ önemli bir rakam olduğundan, bu döneme dair özellikler yerinde gözlemlenebilir niteliktedir ve oldukça güçlü bir veri akışı sağlamaktadır.

Türk Evi, etkilenmeler ve etkileşimlerle yıllar içinde dönüşüm geçirmiştir; fakat 19. yüzyıldan sonra yalnızca yoğun bezemeli ve belirgin şekilde Avrupa stili evler inşa edildiği

düşünmemelidir. Aynı döneme ait, daha sade ve basit evlerle de karşılaşmaktadır. Konut sahibinin isteği, maddi durumu, evin İstanbul/kent içindeki konumu, yazlık veya kışlık olarak mı kullanılacağı, mimarı, ustası gibi birçok faktör evlerin biçimlenişinde rol oynamıştır. Neredeyse tüm yapı faaliyetlerinin azınlık ya da yabancı mimarlar tarafından gerçekleştirilmesi (Akpolat, 1991), Batılı stillerin uygulanmasını hızlandırmıştır. Varlıklı ve/veya yönetimle yakından ilgili gruplara ait evlerde, genellikle dönemin popüler öğeleri görülür. Yapılarda tek bir modelin baskınlığı yoktur, fakat tüm çeşitliliğiyle son dönemin kendine has bir kimliği olduğunu da belirtmek gerekir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son dönem (19. yüzyılın ikinci yarısı-20. yüzyılın başı) konutlarında görülen mimari elemanlar, İstanbul'daki mevcut örnekler üzerinden ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. Mimari Elemanlar

2.1. Çatılar

Geleneksel Osmanlı ahşap evlerinde çatılar kırma, beşik ya da ikisinin birlikte kullanıldığı birleşik

çatıdır (Kuban, 1995). On dokuzuncu yüzyıldan sonra Batılı üslupların etkisiyle, klasik Türk evinde alışılan çatı biçiminden çok farklı

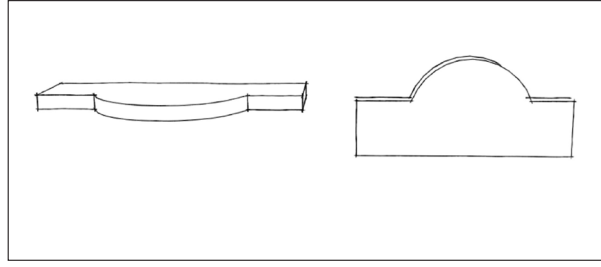
örnekler ortaya çıkmıştır. Çatıların yalnızca tipi değil, saçaklarla ve eklentilerle birlikte tüm görünümü farklılaşmıştır.

* Y. Mimar Feyza YAĞCI, Münih Teknik Üniversitesi, e-posta: feyza.yagci@gmail.com

Eğrisellik, Türk evinde son döneme ait belirgin bir özelliktir. Özellikle saçaklarda olmak üzere, ahşap evlerin çatılarında Barok ve Rokoko stillerinde sıkça kullanılan S ve C figürleri görülür. Bu eğrisellik yatay ve dikey olmak üzere her iki düzlemde de kullanılmıştır (Şekil 1). Her iki düzlemdeki eğrisellik yapının yalnızca bir bölümünde görülmektedir. Yatay düzlemde var olan eğrisellik, plandaki eğrisel çizgilerin üzerinin örtülmesi amacıyla kullanılabildiği gibi, köşeli kütlelerin üzerinde yalnızca saçak elemanı olarak kurgulanmış örnekler de vardır (Şekil 2). Bununla birlikte, geniş açılı yerleştirilmiş kısa doğrusal parçaların birleştirilmesiyle, uzaktan dışbükey/kavis izlenimi veren çatılar da yaratılmıştır (Yağcı, 2016).

Düşey aks üzerindeki eğrisellik, genellikle cepheyi hareketlendiren dekoratif bir elemandır (Şekil 3). Bu nedenle, yapıların ön cephesinden görülecek şekilde kurgulanır. Kavislerin boyutlarına ilişkin bir standartlaşma söz konusu değildir. Kullanıldığı konuta uyumlu şekilde, farklı boyutlarda ve yarıçaplarda imal edilmiştir.

Bu dönemde sıkça rastlanılan bir durum da çatıda, kademeli şekilde farklı kotların oluşturulmasıdır. Dikdörtgen, "T" ya da "+" biçimindeki bir kütlelerin yükseltilmesiyle, ayrı bir mekân yaratılmaktadır. Bu kütleler yapıya gösteriş kazandırmakta ve çoğu zaman çeşitli bezemelerle süslenmektedir. Çatı üzerinde yükselen mekânlar cihannümanın geliştirilmesi olarak da değerlendirilebilir.¹ Cihannüma, sözlük anlamıyla "*Her yanı görmeye elverişli, camlı çatı katı veya taraça, kule*" dir (TDK). Bu açıklama, son dönem evlerine ait, günümüzde de gözlemlenebilen birçok çatı modelini kapsayacak

Şekil 1. Saçaklardaki eğriselliğin yatay ve dikey düzlemde temsili anlatımı

Şekil 2. Yatay düzlemde eğrisel saçak, Kadıköy, 2016

Şekil 3. Düşey düzlemde eğrisellik örneği, 2015

niteliktedir. Cihannümanın varlığı 18. yüzyılda kayıtlara geçmiştir (Akgün Özkaya, 2015). Hatta daha önceki dönemlerde "gurfe" olarak adlandırılan, cihannümaya benzer bir tür balkon ya da kapalı çıkma olduğu bilinmektedir (Kuban, 1994). Çatı aralarındaki balkonlar son dönemde cihannüma şeklinde genelleşmiştir (Kuban, 2017).

Çatılarda hem görsel hem mekânsal açıdan farklılaşmayı sağlayan başka bir önemli özellik de çatı eğimidir. Avrupa'daki örneklere benzer dik eğimli çatılar İstanbul'da ahşap konut mimarisinde yer bulmuştur. Ayrıca, kule gibi bazı yapılarda yalnızca bir bölümün üzerini örtmek için sivri çatı kullanılmıştır. Joseph Maria Olbrich'in evlerine benzeyen Büyükkada'daki ahşap ev² ya da Avusturya elçisi Mahmut Nedim Paşa'nın yaptırdığı yalının kulesi dik eğimli çatı örneklerindedir (Şekil 4). Ayrıca, dik eğimin çatının yalnızca küçük bir bölümünde, görsellik amacıyla kullanıldığı

konutlar da mevcuttur. Örneğin, cumbanın üzerine Neogrek ya da Neoklasik stili anımsatan üçgen alınlık yerleştirilmesi yapının etkisini değiştirmektedir (Şekil 5). Ancak, bu tip eğimin çatının ana strüktürüne ve iç mekânına bir etkisi yoktur.

Bu biçimlere ek olarak, bazı konutlarda İstanbul'a yabancı bir form olan ve adını 17. yüzyıl mimarı François Mansart'tan³ alan "Mansart çatı" da kullanılmıştır. Ayrıca İstanbul'da birden fazla üslubun bir arada kullanıldığı eklektik yapılar da sıkça görülmektedir. Avrupa stillerinin yanı sıra, Oryantalist yaklaşımların da görüldüğü çatı tiplerinden de söz edilebilir. İstinye'deki gösterişli Afif Paşa Yalısı'nda olduğu gibi, kulelerin üzerinde görülen soğan formundaki çatı elemanları nispeten daha küçük konaklarda da kullanılmıştır.

Çatının ana strüktür kurgusu kadar eklentileri de üslup ve görünüşünde etkilidir. Tek başına bir

¹ 18. yüzyıl ve öncesine ait cihannümalı konutlar İstanbul'da artık olmadığından bu konu yerinde gözlemlenebilir nitelikte değildir. Cihannümanın yüzyıllar içinde dönüşüm geçirdiği, fakat işlevini koruduğu bir fikir olarak sunulmuştur.

² Barillari ve Godoli'nin "İstanbul 1900..." kitabında, bu konut J. M. Olbrich'in tasarladığı Viyana'daki Hermann Bahr evine benzetilir. Buna ek olarak yine J. M. Olbrich'in tasarladığı Darmstadt'taki Hans Cristiansen evine de (Klaus-Jürgen Sembach, *Jugendstil*, 2014) oldukça benzediğini belirtmek gerekir.

³ François Mansart, 17. yüzyılda "mansart" tipi çatıyı Paris, Balleroy ve Blois gibi Fransa'nın farklı kentlerindeki köşkler ve konaklarda kullanmıştır (<https://www.britannica.com/technology/mansard-roof>, Erişim tarihi: 08.08.2017).

çatıyı oluşturmadığı halde çatıların algılanmasında önemli rol oynayan etmenler; pencereler, balkonlar ve yoğun süsleme elemanlarıdır. S ve C figürleri, sivri kemerler, kule uçları, çatı mahyasından yükselen ok biçimi ya da taraklı deniz kabuğu şekilleri, çapraz örgüler, tekrarlanan elemanlarla dantel görünümü veren süslemeler gibi değişik bezemeler son dönem çatılarında görülmektedir (Saner, 2008). Çatı pencereleri, çatı strüktürünün bir parçası olarak tasarlanan bir ışıklık ya da çatıya bir çıkıntı gibi eklenen gösterişli bir parça şeklinde görülmektedir. Çatı pencerelerinin oval, dikdörtgen, kemerli pencere vd. farklı biçimlerde örnekleri mevcuttur (Yağcı, 2016). Balkonlar, yüksek eğimi sayesinde çatı katına olanak veren yapılarda veya kademeli kurgulanan çatılarda yükselen kütlenin, cihannümanın önünde yer almaktadır. Genellikle küçük bir kapıdan çıkılan balkonlar çeşitli üsluplara ait bezeme elemanlarıyla süslenmiştir. Çatı balkonları teras çatı şeklinde algılanmayacak kadar küçük tasarlanmıştır.

Çatılarda malzeme olarak genellikle kiremit kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılı takip eden dönemde, evlerde Marsilya'dan geldiği için Marsilya kiremiti olarak anılan kiremit türü yoğun olarak tercih edilmeye başlanmış, fakat geleneksel alaturka kiremit kullanımı da tamamen terk edilmemiştir. Günümüze ulaşan bazı evlerde hâlâ alaturka kiremit görmek mümkündür. Kiremit kullanımının mümkün olmadığı çatı formlarında metal kaplama elemanları tercih edilmiştir (Yağcı, 2016).

2.2 Cepheler

Cepheler ahşap konutların dönem özelliklerini yansıtan en belirgin öğeleri içerir. Cephe üzerindeki kapı ya da pencere gibi açıklıklar,

Şekil 4. Dik eğimli çatılı ahşap ev, Büyükkada, 2016

Şekil 5. Cumba üzeri üçgen alınlık, 2015

Şekil 6. Ahşap eleman üzerinde boya katmanı ve çivi, 2017

balkon ve cumba gibi çıkmaların yanı sıra; yapının tasarımı, bezemeleri ve boyutlandırılması da cephe algısını etkilemektedir.

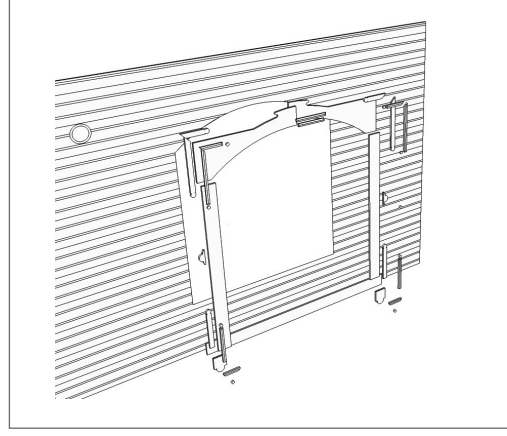
On sekizinci yüzyılda konutların çoğunluğu iki katlı olup dört katlı evler yok denecek kadar azdır. (Akgün Özkaya, 2015)⁴. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren inşa edilen yapılarda daha yüksek katlı örneklerin sayısı artmıştır. Ayrıca, Ebniye Nizamnameleri'nde belirtilen kat yükseklikleri giderek arttırılmıştır. Daha önceki düzenlemelerde, gayrimüslim ve reaya sınıfları Müslümanlar kadar yüksek ev yapabilmek hakkına sahip değilken, 1848'de bu durum eşitlenmiş; herkese 12,7 m yüksekliğe kadar konut yapabilmek hakkı tanınmıştır (Canbulat, 2016)⁵. Bu da cephelerde farklı tasarımların uygulanabileceği alanları arttırmıştır.

2.2.1. Kaplamalar

Bu döneme ait ahşap konutların cepheleri yatay sıralanmış ahşap kaplama tahtalarıyla kaplıdır. Çeşitli evler incelendiğinde, bu tahtaların birkaç farklı tipine rastlanmaktadır; fakat tek bir ev söz konusu olduğunda, genellikle tek tip kaplama tahtasının tercih edildiği görülür. Birbirinden farklı kaplama tahtaları varsa, belirli bir dönemde evde onarım, yenileme ya da ekleme yapılmış olabileceğini düşünmek gerekir. Tahtaların genişlikleri oldukça çeşitlidir: 10 ila 32 cm arasında değişen farklı boyutlara rastlanır; 20-24 cm'nin üzerindeki genişliklerde ise, aralara çoğunlukla baskı şerit yapılır ve böylelikle tahta daha dar bir boyutta kesilmiş gibi algılanır. Kaplama tahtalarının üzeri boyanarak kullanılmaktadır (Şekil 6). Boyalarda beyaz, sarı, pembe,

⁴ Yazarın "18. yüzyılda İstanbul Evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet" (2015) kitabındaki değerlendirmelerde, örnek olarak seçilen evlerden 16 tanesi tek katlı, 87 tanesi iki katlı, 49 tanesi üç katlı iken, yalnızca bir tanesi dört katlıdır.

⁵ Denel'in (1982) çalışmalarından derlenmiştir.

Şekil 7. İnce çivilerle kaplama tahtası üzerine çakılmış ahşap detaylar, 2017

Şekil 8. Çengelköy'de bir yalının cephesinde ayrı ayrı parçaların birleştirilmesiyle oluşan figürler

Şekil 9. Ara cıtalı giyotin pencere örnekleri (Beylerbeyi, Sarıyer, Büyükkada)

kırmızı gibi farklı tonlarla karşılaşırlar. Hatta Osmanlı'nın renkli evleri yabancı gezginler tarafından da anlatılmaktadır.⁶ Renk kullanımını Anadolu konut geleneğinin bir özelliği değildir, ancak Batı ve Kuzey Avrupa'nın grililiğinden gelenler için oldukça ilgi çekicidir (Kuban, 2017). Süsleme elemanları ahşap kaplama tahtalarının üzerine ince çivilerle çakılmaktadır (Şekil 7). Daha sonra üzerleri boyandığında ince çiviler görünmez hale gelir.

Bezemelelerdeki figürler ayrı ayrı küçük parçaların birleştirilmesiyle oluşturulmaktadır (Şekil 8). Süsleme elemanları cephelerde uygun olan her alanda kullanılmıştır. Saçaklar, silmeler, balkonlar, pencere ve kapı pervazları, duvar köşeleri, boşluk alanlar gibi çeşitli yerlerde bezeme

örnekleri mevcuttur. Bu bezemelerde, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından geliştirilen, geçmişi 9. yüzyıla kadar giden oyma, kakma, geçme teknikleri görülmez. Maliyet, üretim kolaylığı, yapım süresinin sınırlı oluşu, biçim özellikleri, dış etmenlere açık oluş gibi nedenlerle daha basit yöntemlere başvurulmuştur (Ciner, 1982).

2.2.2. Pencereleler

On sekizinci yüzyıldan sonra, mahremiyetin sınırladığı pencere yüzeyleri büyüyerek dış çevreyle görsel ilişki önem kazanmıştır (Bakır, 2003). Son dönem konutlarında giyotin pencere kullanımı yoğundur; fakat giyotin pencereye kıyasla sayıları az olmakla birlikte, aynı döneme ait yapılarda kanatlı pencerelelere de rastlanılmaktadır.

Giyotin pencerelelerin kendi içerisinde farklı boyut ve çeşitleri olsa da, pencere oranı istisnai örnekler hariç, 1/2'dir. Bu oranlamaya sahip sürme pencerelelerden ve camı dikey olarak ortadan ikiye ayıran tahta cıtalı örnekler, İstanbul'un farklı semtlerinde görülmektedir. Ayrıca camın daha küçük parçalara ayrıldığı giyotin pencereleler de mevcuttur (Şekil 9).

Büyük bir yüzey halinde cam, yalnızca geç dönemde görülmektedir, eğer konut sahibinin maddi durumu elverişliyse büyük camlar tercih edilmekteydi. Özellikle yoğun süslemeli yapılarda, daha büyük ve kesintisiz (ara cıtasız, bölmesiz) camlar görülmektedir.

Ayrıca daha geniş yüzey yaratmak için, birden fazla giyotin pencerelelerin yan yana kullanıldığı

⁶ Choiseul-Gouffier'in gözlemlerine göre, evlerin çoğunun dışı kırmızı, sarı, mavi gibi renklere boyalıdır ve bunlar Osmanlılara aittir. Reaya evini gri ve koyu kahverengiye boyayabilir. Fakat sonradan bu kurallar yumuşamış ve istedikleri renge boyama hakkı verilmiş (Ciner, 1982, s. 12).

Şekil 10. Farklı giyotin pencere çeşitleri, 2016

Şekil 11. Dörtgen cam üzerine eğrisel figürlü ahşap süsleme, Büyükada, 2016

Şekil 12. Eğrisel figürlü cam, Emirgân, 2017

örnekler de vardır. İki ya da üç giyotin pencere, bir açıklığı doldurabilir. İkili örneklerde pencereler genellikle eşit boyutlarda iken, üçlü pencerelerde ortadaki pencere yanlardakine göre daha geniştir (Şekil 10). Bu geniş pencereli evler genellikle sahile yakın bölgelerde görülür, fakat yalı olması şart değildir.

On sekizinci yüzyıldan sonra tepe pencereleri küçülmüştür; 20. yüzyıl başlarında ise, kare ya da yuvarlak tepe pencereleri görülmektedir (Uluengin, 2000). Bazı kaynaklarda⁷ son dönemde tepe pencerelerin bütünüyle kaybolduğu belirtilse de, bu tam olarak doğru bir önerme değildir. Sayıları az olmakla birlikte tepe pencerelerinin yapımı son dönemde de devam etmiştir.

Küçük kare pencerelerin Avrupa'daki evlerde kullanılmasıyla, Avrupa stillerinden etkilenmenin belirgin olduğu Büyükada'daki evlerde benzer küçük tepe pencerelerinin görülmesi arasında bağlantı kurulabilir.

On dokuzuncu yüzyıl İstanbulu'nda görülen modellerden biri de, bazı yapıların pencerelerinin üst bölümlerinde, eğrisel figürlü görsel yaratmak için ahşap süsleme kullanılmasıdır. Bu pencerelerde camlar dikdörtgen olmasına rağmen, pervazın uzantıları olan ahşap parçalar yardımıyla belirli bir stile uygun eğrisel biçimler oluşturulmuştur (Şekil 11). Kimi pencerelerde ise, eğrisellik camın kendisinde de vardır (Şekil 12). Kemerli, açılmayan tepe pencereleriyle farklı bir etki

yaratılmıştır. Dönemin konutlarında görülen kemerli pencereler İstanbul'a Avrupa tarzı konaklar, köşkler ve saraylarla gelmiştir. Doğan Kuban'ın da belirttiği gibi, son dönemde kemerli pencerelerle birlikte, Barok ve Neoklasik üslupta mimari düzenlemeler, eğrisel ve bol silmeli profiller, kemer kilit taşları, söveli pencereler ve değişik orantı sistemleri gibi özellikler de cephe tasarımında kullanılmıştır.⁸

Basit ahşap kepenkler daha önceki dönemlerde de ahşap Türk evlerinin pencerelerinde kullanılmaktaydı. Son döneme ait sayfiye evlerinde daha gelişmiş ve çeşitlenmiş örnekler görülmektedir. Kepenkler pencerenin tamamını kapatacak şekilde, farklı boylarda ve tekli, ikili, dörtlü parçalar halinde

⁷ S. H. Eldem, *Turkish Houses Ottoman Period*, TAÇ Vakfı: İstanbul, c. I, s. 198

⁸ D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17-19. yüzyıllar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 164.

Şekil 13. Büyükdere'de ahşap bir evin kapısı, Şekil 14. Arnavutköy'de ahşap bir evin kapısı, Şekil 15. Kapılarda cam ve metal kullanımı, 2017 Şekil 16. Büyükkada'da ahşap, cam ve metalin kullanıldığı kapı örneği

olabilir. Yalnızca düz pencerelere değil, kemerli pencerelere de uygun kepenkler vardır. Ayrıca, kepenkler kullanıldığı evlerin tüm pencerelerinde görülmeyebilir.

2.2.3. Kapılar

On dokuzuncu yüzyıldan sonra yapılan konutlarda kapılara özel bir önem verilmekteydi. Süsleme, diğer mimari elemanlarda olduğu kapılarda da çeşitlilik göstermekteydi. Belirli bir stili tanımlayan tipik öğeler olduğu gibi, kişisel zevklere göre tasarlanmış, bir kereye mahsus dekoratif elemanlı kapılar da mevcuttur (Şekil 13). Konutlarda, alınlık, saçak, pervaz, tepe ışıklığı gibi bölümlerde ya da kapı kanatlarının üzerinde çeşitli motifler yer almaktadır (Şekil 14).

Bunların yanı sıra, son dönemde kapılarda cam kullanımı da görülmektedir. Günümüzde kapıların bazılarının değiştirilmiş olması, camlı kapıların kullanımına yönelik oransal bir değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir. Camla birlikte, metal eleman kullanımı da başlamıştır (Şekil 15). Böylece kapılar yalnızca ahşap değil, birden fazla malzemenin birlikte kullanıldığı bir mimari eleman haline gelmiştir. Camlı kapıların metal işlerinde Art Nouveau stilline sıkça rastlanır. Özellikle yazlık olarak kullanılan konutlarda bu durum daha da belirgindir (Şekil 16).

Eve girişi sağlayan ana kapı genellikle çift kanatlıdır (Şekil 13-16). Kapılar kıyaslandığında, istisnai örnekler haricinde giriş boşluğu için ayrılan alanlar birbirine yakın ölçülerdedir. Kimi yapılarda kapı kanatlarının çevresinde (yanlarda ya da tepede) bulunan sabit pencerelerle giriş alanı zenginleştirilerek büyütülmüştür. Bu da, bir dönem karakteristiği haline gelmiş ve cephe motifi olarak kullanılagelmıştır (Kuban, 2017). Ayrıca, 19. yüzyıl ve sonrasında kapıların yanı sıra, girişe verilen önem de artmıştır. Kapıyla bir bütün olarak tasarlanan sabit pencereler giriş alanı algısını görkemli hale getirmektedir. Son dönem konaklarında, iki kollu merdivenli ya da büyük tek bir merdivenle yükseltilmiş, anıtsallığa öykünen, gösterişli girişler vardır.

2.2.4. Balkon ve Cumba

Balkonlar ahşap konutlardaki dönüşümün en önemli simgelerinden biridir. Daha önce içe dönük bir yaşantı sürdürülen evlerde, sosyal yapı değişmiş ve dışa dönük bir tasarım uygulanmıştır. Geleneksel cumbadan balkona dönüşüm vardır, ancak cumba tamamen terk edilmemiştir. Örneklerin büyük bir kısmında cumba balkonla birlikte kullanılmıştır. Balkonları farklı kategorilere ayırarak sınıflandırmak mümkündür. Örneğin

cephede yerleşimleri açısından yatay ve dikey doğrultuda oluşturulan kombinasyonlar olabilir. Dikeyde, altta ve üstte herhangi bir bağlantı bulunmaksızın tek balkon olarak yer alabileceği gibi, diğer bir balkonla, cumbayla ve ya saçakla birlikte kurgulanabilir (Yağcı, 2017) (Şekil 17). Yatayda cephe boyunca devam eden tek bir balkonun yanı sıra, başka bir balkon veya cumbayla yan yana tasarlanan balkonlar da görülmektedir (Şekil 18).

Balkon ve cumbalar, taşıyıcı sistemine göre gruplandırıldığında üç temel kategori vardır: Konsol, eli böğründeyle desteklenmiş ya da yük dağılımını sağlamak üzere ayaklar üzerinde oturtulan örnekler görülmektedir (Şekil 19). Balkonlar, saçak biçimine ve taban yüzeyine göre de sınıflandırılmışlardır (Şekil 20, 21).

Balkonlar; korkuluk süslemeleri, saçakla bağlantıları ve ara bağlantı elemanları arası süslemeleriyle cephede yoğun bir etkiye sahiptir. Yapı stilinin karakteristiği bu bezemelerde görülebilir. Korkuluklar farklı tarz ve boyutlarda parçalardan oluşmaktadır. Ahşap el aletleriyle yapılmış bezemeler yoğun olarak görülür. Bu figürler kolay kategorize edilemeyecek kadar geniş bir yelpazededir. Parmaklıklarda metal kullanımına fazla rastlanmaz, bezemeler ağırlıklı olarak ahşap figürlerden oluşur.

	TEK BALKON	BALKON ÜZERİ BALKON	CUMBA ÜZERİ BALKON
Üst bölümle bağlantısı olmayan			
Katlararası bağlantı			
Saçakla bağlantı			

Sekil 17.
Cephe üzerinde dikey düzlemde balkonların yerleşimi

	Tek Geniş Bant	Aynı Yatay Eksende Birden Fazla Balkon	Balkon ile Kütle Kombinasyonu (Genellikle Cumba)
Kütle ile kombinasyon			

Sekil 18.
Cephe üzerinde yatay düzlemde balkonların yerleşimi

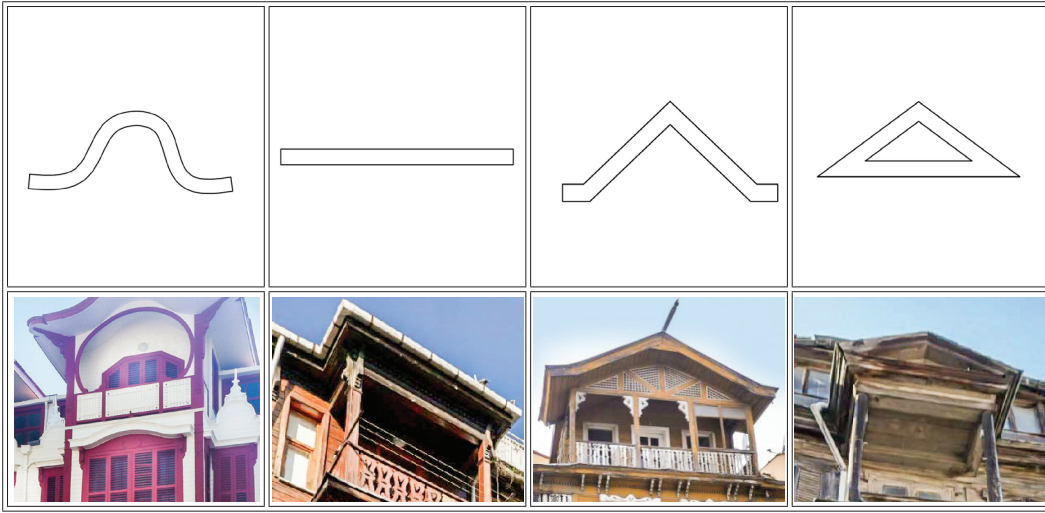
Konsol	Eliböğründe	Ayaklı

Sekil 19.
Taşıyıcı sisteme göre balkonlar

Paralel dörtgen	Yamuk	Eğrisel form	Dörtgenlerin birleşimi

Sekil 20.
Taban alanına göre balkonlar

Şekil 21.
Balkonlarla
birlikte
tasarlanan
saçak formları

3. Yapısal Elemanlar

Son dönem İstanbul ahşap konutlarında taşıyıcı sistem, boşluklu ahşap karkastır. İçerden bağdadi çıtalar, sıva ve boyayla tamamlanan duvar, dışardan ahşap kaplama tahtalarıyla kapatılmıştır. Konutlarda taşıyıcı dikmeler genellikle kareye yakın kesitlidir; araları daha ince dikey ve yatay elemanlarla desteklenmiştir. Ayrıca duvarlarda sistemin rijitliğini sağlamak ve dengesini korumak üzere taşıyıcı dikmelerle aynı en kesite sahip çapraz elemanlar kullanılmıştır. Taşıyıcı sistem yapıların biçiminden bağımsızdır. Tek katlı, çok katlı, ya da yoğun süslemeli bir yapıda da aynı sistem görülmektedir (Şekil 22).

Çatılarda taşıyıcı sistem ahşaptır. Mahyaya çakılan mertekler aşıklerle desteklenmiştir; yük, dikmelerle taban kirişlerine dağıtılmaktadır. Çatı katında oda olarak kullanılan mekânlarda, çatı strüktürü genellikle ahşap plakayla kapatılmıştır ve Avrupa'daki yapılardan farklı olarak içeriden görülmez. Çatı strüktürünün kapatılmadığı bölümler, Türk evinde "tavanarası" olarak tabir edilen depo ya da tamir gibi amaçlarla kullanılmak üzere ayrılmış mekânlardır. Çatı konstrüksiyonu, zor ulaşılır olması nedeniyle belgeleme çalışmalarında genellikle ihmal edilmiştir (Bachmann, 2008).

Ahşap parçaların elde edilmesinde daha önceleri yalnızca balta ve testere kullanılırken, 19. yüzyılın

Şekil 22. İstanbul'daki ahşap konutlarda yapı sistemini (Soldaki örnek Sarıyer'de, sağdaki ise Heybelida'dadır)

ikinci yarısından sonra makina kullanımına başlanmıştır (Bachmann, 2008). Döneminin bu yeni uygulamasıyla, saray ve çevresindeki yapılarda ahşap boyutlarında standartlaşma olduğu tespit edilmiştir (Acar ve Mazlum, 2016). Ancak bu çalışma kapsamında yerinde incelenen örneklerde, el aletlerinin izlerine rastlanmaktadır (Şekil 23). Yeni başlayan makine kullanımının kolay erişilebilen bir durum olmaması, ustaların kişisel alışkanlıklarını değiştirmeden bildiği yöntemle çalışmayı pratik bulması, başka yapılardan temin edilen devşirme ahşap parçaların kullanılması vd. faktörler, ahşabın el aletleriyle şekillendirilmesinin uzun müddet sürdürülmesine neden olmuş olabilir. Gösterişli konutlar

dahi olsa, el aletlerinin izleri özgünlüğünü koruyan birçok yapıda gözlemlenebilmektedir. Ayrıca balta yla şekillendirilmiş kerestenin dövülerek sertleştirildiği ve bu suretle zararlılara karşı daha dayanıklı olduğu belirtilmektedir (Canbulat, 2016). Ancak, İstanbul'da bu döneme ait konutlarda görülen el aleti kullanımının bu durumla ilişkili olup olmadığına ilişkin henüz kesin bir kanya ulaşılmamıştır.

Tüm ahşap elemanlar çiviyle birbirlerine raptedilmiştir; bu nedenle çiviler Türk evinde oldukça önem taşımaktadır. Aynı konut içerisinde kullanım alanlarına göre farklı boyutlarda çivilere ihtiyaç vardır. Taşıyıcı sistemde kalın çiviler kullanılırken, cephe elemanları için görülmeyecek incelik

ve narinlikte çiviler tercih edilmektedir (Şekil 24). Ucu dışarıda fazla kalan çiviler tehlike yaratmaması için bükülür. Kısacası çivi kullanımında işlev, görsellik ve güvenlik göz önünde bulundurulur.

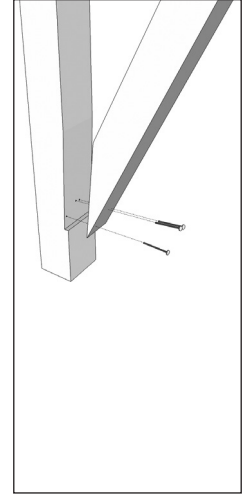
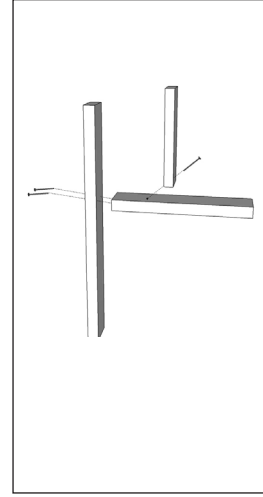
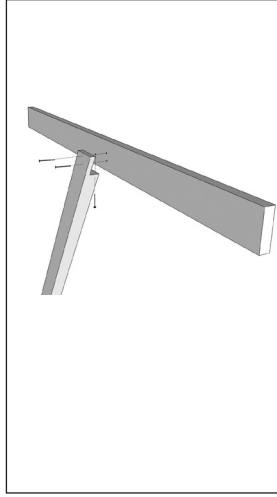
Ahşap birleşim teknikleri genel olarak basit detaylardır. Karmaşık ve sabit detaylar yerine, basit ve çivili birleşimler kullanılmıştır (Şekil 25). Hatta en temel birleşim biçimleri bile sıkça görülmektedir: Herhangi bir yontma olmadan bir araya getirme (Şekil 26) ya da küçük bir çentik ile birleştirme gibi (Şekil 27). İki den fazla elemanın bir araya geldiği detaylarda bile karmaşık geçme sistemleri görülmemektedir. Çoklu bağlantı noktaları da temel birleşim detaylarının bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Bu tip birleşim noktalarının bir kısmı yerinde karar verilmiş ve bir kereliğe mahsus, özensiz detaylardır.

El aletleri kullanılan çivili ahşap parçaların birleşimlerinde belirli bir sistematik yoktur. Örneğin; aynı geçme detayına sahip, aynı ev ve/veya odadaki iki birleşimde çivinin farklı yönlerde çakıldığı tespit edilmiştir. Yine aynı eve ait, aynı tip birleşim detaylarının birinde tek çivi yeterli görülürken, başka bir noktada o detay iki çivi ile birleştirilmiştir. Bu durum yerinde alınan kararların ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

Şekil 23. Arnavutköy'de bir ahşap evin taşıyıcı sisteminde görülen el aleti izleri, 2015

Şekil 24. Sarıyer'deki bir yalıya ait özgün çiviler, 2017

Şekil 25, 26, 27. Çeşitli çivili ahşap birleşim detayları

4. Sonuç

Ahşap Türk Evi zaman içinde çeşitli değişimler geçirmiştir; Osmanlı Devleti'nin son döneminde evlerde Batılı stillerin etkisi oldukça belirgindir. Bu çalışma kapsamında yerinde yapılan gözlemlerle, bileşenleriyle birlikte özellikle cephe, çatılar ve yapı sistemi üzerinde durulmuştur. Mimari elemanlar tek tek tanıtılmış ve aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- Osmanlı Devleti'nin son döneminde inşa edilmiş ahşap konutlara Avrupa'daki örneklerin bire bir aynısı, ya da klasik Türk Evi denilemez. Çeşitli etkileşimlerle şekillenmiştir ve kendine has bir özelliğe sahiptir.

- Son dönem konutlarının çok yoğun bir üslup çeşitliliği olmasına rağmen, belli ortak noktaları vardır; bu özellik aslında dönemin kimliğini yansıtmaktadır.

- Mimari elemanlar ayrıntılı olarak incelendiğinde dönemin belirgin pek çok özelliği ortaya çıkmaktadır. Dönemin karakteristiği, tüm bileşenleriyle, özellikle cephelelerde daha net belli olmaktadır.

- Yapılarda ustaların yerinde verdikleri karar oldukça önemlidir. Birçok noktada inisiyatif kullanarak, uygun gördükleri gibi uygulama yapmışlardır. Kendine has tasarımlar ve çözümler görülmektedir.

- Doğru değerlendirme yapılmadan başlanan restorasyon ya da rekonstrüksiyon uygulamalarında hatalar olabilir. Çünkü bu dönem, çok çeşitli ve çok renkli diyebileceğimiz özelliktedir. Bu mirası yaşatmak için evlerin özelliklerinin gruplandırılarak doğru anlatılabilmesi önemlidir.

- Ahşap yapılarla ilgili çok fazla veri varmış gibi gözükse de, mimari elemanlarda herhangi bir konuda detaya inildiğinde aslında yeterli düzeyde bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu açıdan, detaylı çalışmaların yapılması hâlâ önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Akgün Özkaya, H. G., 2015, *18. yüzyılda İstanbul evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
  2. Acar, D., Mazlum D., 2016, "Timber-framed Houses Built for the Court Members after the 1894 Earthquake in Istanbul: Rationalization of Construction Techniques", *International Journal of Architectural Heritage*, c. 10, sayı 5, s. 604-619.
  3. Akpolat, M. S., 1991, *Fransız Kökenli Mimar Alexandre Vallaury*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.
  4. Bachmann, M., 2008, "The Technical and Constructive Characteristics of the Wooden Houses of Istanbul", *Wooden Istanbul: Examples from Housing Architecture*, yay. haz. M. Bachmann, M.B. Tanman, İstanbul Research Institute, İstanbul, s. 20-62.
  5. Bakır, B., 2003, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
  6. Barillari D., Godoli E., 1996, *Istanbul 1900: Art Nouveau Architecture and Interiors*, Rizzoli, New York.
  7. Canbulat, İ., 2016, "Osmanlı Evi Anadolu-Osmanlı Sentezinde Strüktür ve Form", *KUDEB Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 4*, 26-27 Nisan 2016, s. 194-301.
  8. Ciner, S., 1982, *Son Osmanlı Dönemi İstanbul Ahşap Konutlarında Cephe Bezemeleri*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.
  9. Eldem, S. H., 1984, *Turkish Houses Ottoman Period*, T.A.Ç Vakfı, c. 1, İstanbul.
  10. Kuban, D., 2008, "Wooden Housing Architecture of Istanbul", *Wooden Istanbul: Examples from Housing Architecture*, yay. haz. M. Bachmann, M.B. Tanman, İstanbul Research Institute, İstanbul, s. 14-17.
  11. Kuban, D., 1995, *The Turkish Hayat House*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
  12. Kuban, D., 2017, *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17.-19. yüzyıllar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
  13. Kuban, D., 1994, "Ev Mimarisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, s. 227-234.
  14. Saner, T., 2008, "Style and Character in the Wooden Housing Architecture of Istanbul", *Wooden Istanbul: Examples from Housing Architecture*, yay. haz. M. Bachmann, M.B. Tanman, İstanbul Research Institute, İstanbul, s. 64-89.
  15. Sembach K. J., 2014, *Jugendstil*, Taschen, Almanya.
  16. Uluengin Yöney, N., 2000, *Osmanlı-Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi*, YEM Yayın, İstanbul.
  17. Yağcı, S. F., 2016, "The roofs of Istanbul's wooden houses with the influence of European styles", *WIT Transactions on The Built Environment*, c. 159, s.197-208.
  18. Yağcı, S. F., 2017, "Historic Wooden Houses of Istanbul with the influence of European Styles", *Proceedings of the 4th WTA International PHD Symposium*, yay. haz. W. J. Quist, S. J. C. Granneman, R. P. J. van Hees, Delft, s. 65-74.
- URL 1: Cihannüma: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5d80ae279115a0.01899187
Erişim tarihi: 07.08.2017.
- URL 2: <https://www.britannica.com/technology/mansard-roof>, Erişim tarihi: 08.08.2017.